

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տ.գ.թ.*

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող, տ.գ.թ.*

**ՀԱԿԱՅԻԿԼԻԿ ԵՎ ԵՐԿԱՐԱԺԱՄԿԵՏ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ՝ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Ցանկացած երկրում՝ պատմական զարգացման ողջ ընթացքում պետությունը իր համապատասխան լծակների միջոցով իրականացրել է որոշակի տնտեսական գործառույթներ: Նախ և առաջ, նա օրենսդրորեն ամրագրել է ընդհանուր խաղի կանոններ, որոնց միջոցով կարգավորվում են շուկայի մասնակիցների հարաբերությունները, այդ թվում՝ նաև այնպիսի կառույցների, ինչպիսիք են առևտրային բանկերը, կենսաթոշակային հիմնադրամները, բաժնետիրական ընկերությունները: Տնտեսական զարգացման պրակտիկան ցուցադրել է առանց պետական կարգավորման, ինչպես նաև դրա չափազանց մեծ կիրառման մոդելների անկենսունակությունը: Այստեղ խոսքը գնում է ինչպես դասական շուկայական կապիտալիզմի մասին, որի կարգավորման գործընթացին պետությունը համարյա մասնակցություն չունի, այնպես էլ սոցիալիզմի մասին, որտեղ պետությունը որոշիչ դեր է կատարում, և տնտեսական բոլոր լծակները գտնվում են նրա տրամադրության տակ:

Ըստ հասարակական արտադրության վրա պետական ազդեցության բնույթի՝ առանձնացվում են տնտեսական կարգավորման երկու հիմնական ձևեր՝ կարճաժամկետ կամ հակացիկլիկ կարգավորում (ինչը անվանվում է նաև կոնյուկտուրային քաղաքականություն) և երկարաժամկետ նպատակային կարգավորում: Այն իր մեջ ներառում է կառուցվածքային քաղաքականություն և որոշակի ժամանակահատվածի համար տնտեսության ընդհանուր խթանման քաղաքականություն, որն իրականացվում է տարբեր ծրագրերի և կանխատեսումների օգնությամբ: Այս երկու ձևերի օպտիմալ հավասարակշռության դեպքում հնարավոր է ապահովել կայուն տնտեսական աճ, իսկ ճգնաժամային իրավիճակներում՝ խուսափել խորը տնտեսական անկումներից:

Մինչև Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը, ինչպես նաև դրա ավարտից հետո, մինչև 1950-ական թվականների կեսերը, աշխարհի շատ երկրներում պետության ազդեցությունը տնտեսական կոնյուկտուրայի վրա իրականացվել է անկանոն կերպով՝ դեպքից դեպք և թելադրվել է, սովորաբար, արտակարգ իրավիճակների ի հայտ գալու հանգամանքներով: Նախորդ դարի 50-ական թվականների առաջին կեսին այդօրինակ ազդեցությունը սկսեց կրել արդեն անընդհատ բնույթ՝ վերածվելով հակացիկլիկ կարգավորման կամ, որը որոշ դեպքերում տնտեսագետների կողմից անվանվում է նաև իրավիճակային (կոնյուկտուրային) քաղաքականություն: Վերջինս միտված է տնտեսության մեջ տեղ գտնող ցիկլային տատանումների համահարթեցմանը և հատկապես խորը և սուր բնույթ կրող ցիկլային ճգնաժամների կանխարգելմանը կամ մեղմմանը, տնտեսության միջնաժամկետ և երկարաժամկետ կարգավորման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը, ինչը նպաստելու էր դրա հետագա աճին ու զարգացմանը:

Նախորդ դարի 50-ից 70-ական թվականներին՝ արևմտյան երկրների մեծ մասում իրականացվում էր քեյնսյան տեսության հիմնադրույթների վրա հիմնված տնտեսության հակացիկլիկ կարգավորում: Բարձր պետական ծախսերը՝ տնտեսության ենթակառուցվածքներում համապատասխան ներդրումների ուղղությամբ (օրինակ, տրանսպորտ, կապ, սոցիալական ենթակառուցվածք), մասնավոր ներդրումների խթանումը և պետական գնումները զգալիորեն մեծացրել էին համախառն պահանջարկը: Քեյնսյան քաղաքականությունը մեծապես նպաստեց նրան, որ վերը նշված ժամանակահատվածում ՀՆԱ աճի տեմպերը հասնեն ամենաբարձր նիշին՝ կապիտալիզմի գոյության ողջ ընթացքում, իսկ գործազրկության մակարդակը՝ ամենացածրին, ընդ որում՝ աշխատուժի

պահանջարկը, հատկապես Արևմտյան Եվրոպայում գերազանցում էր դրա առաջարկը, ինչը բերեց դրա զանգվածային ներմուծմանն այլ աշխարհամասերից: Նման քաղաքականությունը թելադրվում էր ոչ միայն ներտնտեսական պահանջմունքներով՝ հետպատերազմյան տնտեսության վերականգնման և վերակառուցման հետ կապված, այլև երկու հակադիր հասարակարգերի սուր պայքարով:

Վերը նշված ժամանակահատվածում Արևմտյան Եվրոպայում և Ճապոնիայում, ճիշտ է, նկատվում էր ՀՆԱ աճի տեմպերի ցիկլային տատանումներ, սակայն, տեղի չունեին որևէ նշանակալի ցիկլային ճգնաժամեր: Ինչ վերաբերում է ԱՄՆ-ին, ապա այստեղ այդպիսի ճգնաժամերը նկատվել են ոչ մեկ անգամ, քիչ թե շատ արտահայտված պարբերականությամբ, սակայն, դրանք չէր կարելի ոչ մի կերպ համեմատել «Մեծ դեպրեսիայի» հետ, երբ ամերիկյան և ընդհանրապես աշխարհի կապիտալիստական ողջ տնտեսությունը հետ մղվեց մոտ 30 տարով: Այդ ժամանակահատվածից հետո տեղ գտնող առանձին ճգնաժամային դրսևորումները արագ կերպով հաղթահարվում էին քեյնսյան տնտեսական կարգավորման մեթոդներով: Դրա վառ օրինակ է հանդիսանում Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետությունում 1966-1967թթ. տեղ գտած ցիկլային ճգնաժամի հաղթահարումն՝ ընդամենը 5-6 ամսում:

Քեյնսյան կարգավորման մեթոդներից բխող՝ հակացիկլային կարգավորմանը և տնտեսական աճի ապահովմանն ուղղված պակասորդային ֆինանսավորումը նպաստեց դրամական շրջանառության արագ ընդլայնմանը և տնտեսության մեջ սղաճային ճնշումների ի հայտ գալուն: Նշված ուղղությամբ էր գործում նաև պետական մեղմ դրամավարկային քաղաքականությունը, որի նպատակն էր ներդրումների խթանմանն ուղղված ցածր բանկային տոկոսադրույքների սահմանումը: Այս քաղաքականության արդյունքում՝ արագ տեմպերով աճում էր փողի զանգվածը, ինչն, իր հերթին, ևս նպաստում էր տնտեսության մեջ սղաճային էֆեկտների առաջացմանը, և որոնք ևս գիտակցաբար հաշվի էին առնվում: Մեղմ կամ սողացող ինֆլյացիան դիտարկվում էր որպես անխուսափելի վճար կամ հատուցում՝ տնտեսական աճի դիմաց, ինչը, բնականաբար, ավելի քիչ չարիք էր տնտեսության համար, քան խորը ցիկլային ճգնաժամն՝ իր բոլոր բացասական դրսևորումներով: Քեյնսյան քաղաքականությունը ընդհանուր առմամբ, նպաստում էր բարձր զարգացվածություն ունեցող սոցիալական ապահովության համակարգի ձևավորմանը և ֆինանսավորմանը, չնայած դա իր հետ բերում էր մեծ սղաճային ռիսկեր: Սակայն, մյուս կողմից, պակասորդային ֆինանսավորումը՝ ըստ քեյնսյան մեթոդների՝ աստիճանաբար հանգեցնում էր բյուջետային ճգնաժամի և սահող ինֆլյացիան՝ քառարշավի վերածվելու: Այն, որ այդպիսի ճգնաժամ ի հայտ է եկել, ակնհայտ դարձավ 1974-1975 թթ., երբ կապիտալիստական արևմտյան տնտեսությունը՝ բազմաթիվ բացասական գործոնների՝ ժամանակային համընկնման հետևանքով առճակատվեց ճգնաժամերի մի ամբողջ «փնջի» հետ, որոնք իրենց բնույթով ինչպես ցիկլիկ, այնպես էլ կառուցվածքային (էներգետիկ, էկոլոգիական, հումքային) էին: Բյուջետային ճգնաժամը պայմանավորված էր նաև նրանով, որ տնտեսական աճին և սոցիալական ապահովությանն ուղղված բյուջեների պակասորդային ֆինանսավորումը լրացվում էր նաև ռազմական ոլորտին ուղղվող խոշոր ծախսերով՝ ինչը թելադրվում էր այդ ժամանակահատվածում մոլեգնող «սառը» պատերազմի հրամայականով:

1970-ական թվականների ճգնաժամերը, ինչպես նաև մեղմ սղաճի վերահսկողությունից դուրս գալն ու քառարշավի վերածվելը՝ արևմտյան երկրների ղեկավարությանը դրդեցին իրականացնել տնտեսական կուրսի կտրուկ փոփոխություն: Պետական տնտեսական կարգավորման տեսական և գործնական ոլորտներում «քեյնսյան հեղափոխությանը» եկավ փոխարինելու «նեոպահպանողական հակահեղափոխությունը», որի գաղափարական հենքն էին հանդիսանում մոնետարիզմի և առաջարկի տեսության հիմնադրույթները, որոնք հիմնականում բնորոշվում էին տնտեսության ապակարգավորմամբ:

1980-1990-ական թվականներին կոնյուկտուրային քաղաքականությունն ընդհանուր առմամբ ավելի սահուն և զուսպ բնույթ ձեռք բերեց: Քեյնսյան տեսության շրջանակում ՀՆԱ և զբաղվածության դինամիկայի հակացիկլիկ կարգավորման համար նախկինում իրականացվող՝ սղաճի հանգեցնող լրացուցիչ առաջարկի խթանման զանգվածային միջոցառումներն այդ ժամանակահատվածում արդեն արդիական չէին, քանի որ այդ փուլում համաշխարհային շուկայական տնտեսությունն

անցում էր կատարել երկարատև և համեմատաբար կայուն տնտեսական աճի: Վերջինս պայմանավորված էր տեխնոլոգիական տեղաշարժերով (գիտատեխնիկական հեղափոխության նոր փուլը՝ կապված հիմնականում միկրոէլեկտրոնիկայի զանգվածային տարածման հետ), և ՀՆԱ ու զբաղվածության մակարդակների շարժը որոշվում էր ոչ այնքան պահանջարկի շարժով, որքան տնտեսության տեխնոլոգիական զարգացման և համաշխարհային տնտեսական գործոններով: Այդ իսկ պատճառով կոնյուկտուրային քաղաքականությունը կենտրոնացվել էր հիմնականում դրա հակադրության ասպեկտներում՝ պահպանելու 1980–1990-ական թվականներին բնորոշ սղաճի ցածր տեմպերը, ինչպես նաև դրա խելամիտ աճի տեմպերը՝ տնտեսության կտրուկ աճի փուլ թևակոխելուց:

Նշենք, որ ավելի զուսպ ու կանխատեսելի կոնյուկտուրային քաղաքականության անցումը տեղ գտավ տնտեսագիտության մեջ գիտական առաջընթացի շնորհիվ՝ կապված տնտեսական իրավիճակների կանխատեսման գործիքակազմի և մեթոդների կատարելագործման հետ, ինչը լայնորեն կիրառություն գտավ պետությունների, տարբեր հետազոտական կենտրոնների ու այլ կառույցների կողմից:

Ինչ վերաբերում է պետության կողմից կիրառվող երկարաժամկետ նպատակային կարգավորման ուղղությանը, ապա պետք է ասել, որ այն, հիմնականում, ուղղված է տնտեսության արդիականացմանն ու դրա աճին: Այս քաղաքականությունը ենթադրում է պետության կողմից յուրաքանչյուր ժամանակահատվածի համար ընտրվող կառուցվածքային քաղաքականության և փոխկապակցված միջնաժամկետ ու երկարաժամկետ կանխատեսումների ծրագրերի, ինչպես նաև տնտեսական աճին միտված քաղաքականության կիրառում՝ ինչպես ամբողջ տնտեսության, այնպես էլ դրա առանձին ճյուղերի և տարածաշրջանների համար:

Պետական տնտեսական կարգավորման տեսական և կիրառական հիմնադրույթներում կարգավորման այս ձևը տարբեր անվանումներ ունի. մակրոտնտեսական, շրջանակային և ինդիկատիվ պլանավորում, գլոբալ կարգավորում և այլն:

Շրջանակային պլանավորման հիմքում ընկած է տնտեսության զարգացման միջնաժամկետ (4–5 տարի) և երկարաժամկետ կանխատեսումների համակարգը: Միջնաժամկետ կանխատեսումները, որպես կանոն, մշակվում են «սահող» մեթոդով, այսինքն, յուրաքանչյուր տարի ճշգրտվում և երկարաձգվում են մեկ տարով (օրինակ, 2013–2017թթ. ծրագիրը վերափոխվում է 2014–2018թթ. ծրագրի): Միջնաժամկետ ծրագրերի առաջնահերթ նշանակությունը կայանում է նրանում, որ դրանք ելակետ են հանդիսանում կանխատեսվող տարում պետական բյուջեի եկամուտների և ծախսերի հաշվարկման համար:

Որպես կանոն, պետությունը հանձնարարում է նմանօրինակ կանխատեսումների մշակումը միաժամանակ մի քանի հեղինակավոր գիտահետազոտական կենտրոնների: Ներկայացված կանխատեսումներից ընտրվում է մեկը կամ կատարվում է դրանցից մի քանիսի միաձուլում: Արդյունքում՝ ձևավորվում են նպատակային կանխատեսումներ, որոնք ծառայում են որպես հիմք՝ պետական ֆինանսների պլանավորման համար: Այնուհետև, պետական մարմինների կողմից ձեռնարկվում են համապատասխան միջոցառումներ՝ պետական կարգավորման գործիքակազմն՝ այս կանխատեսումներն ի կատար ածելու գործում ավելի նպատակային և փոխկապակցված կիրառելու առումով:

Կառավարության կողմից հետապնդվող մակրոտնտեսական նպատակների հասնելուն է միտված նաև ճյուղային և տարածաշրջանային ծրագրերը, որոնց բովանդակությունը սահմանվում է պետական կառուցվածքային քաղաքականության առաջնահերթություններով: Այս քաղաքականության հիմնական թիրախներից է ճգնաժամի հաղթահարումը և դրա ազդեցությունների մեղմացումը, տնտեսության կայունացումը, ինչպես նաև տնտեսական որոշակի ճյուղերի, ոլորտների և տարածաշրջանների տնտեսական խթանումը: Կառուցվածքային քաղաքականության նպատակների իրագործման համար օգտագործվում են այնպիսի գործիքներ, ինչպիսիք են պետական վարկային երաշխիքները, սուբսիդիաները, հարկային արտոնությունները և այլն: Մասնավորապես, ԵՄ շրջանակներում ազգային ճյուղային և տարածաշրջանային ծրագրերը

համադրվում են դրան անդամակցող երկրների մնանատիպ ծրագրերի հետ, այսինքն կազմակերպվում է, այսպես կոչված, «կոմունիտար» սկզբունքով¹:

Հարկ է նշել, որ զարգացած երկրներում՝ տնտեսության ճյուղերի մեջ այդպիսի երկարաժամկետ արտոնություններ են սահմանված գյուղատնտեսության ոլորտի համար: Վերջինիս աջակցման համար ծախսվում է միջինում ՀՆԱ 3–4%, իսկ Շվեյցարիայում՝ ընդհուպ մինչև ՀՆԱ 6%–ը կազմող միջոցներ: ԵՄ-ում գյուղատնտեսության աջակցությունը՝ բոլոր անդամ-պետությունների համար իրականացվում է Միանական ագրարային հիմնադրամի միջոցներից, որին ուղղվում է Միության բյուջետային ամբողջ ծախսերի գրեթե 3/4-ը: Այդպիսի աջակցությունը ուղղված է հիմնական սննդամթերքներով ԵՄ անդամ-պետությունների ինքնաբավարարմանը և գյուղացիական խավի պահպանմանը, որպես հասարակության սոցիալական կայունության կարևոր նեցուկ²:

Հավելքն է նաև, որ երկարաժամկետ պետական անհատույց աջակցությունից օգտվում են արդյունաբերության կառուցվածքաճգնաժամային ճյուղերը, որոնց արտադրության ծավալները այս կամ այն պատճառներով օժտված են կրճատման տենդենցներով: Այսպես, Արևմտյան Եվրոպայում դրանց շարքին են դասվում ածխաարդյունաբերությունը, տեքստիլ արդյունաբերությունը, սև մետալուրգիան և նավաշինությունը: Վերջիններիս ուղղվող օժանդակությունը, առաջին հերթին, ֆինանսական է և ապահովում է արտադրության սահուն կրճատում մինչև այն չավերը, որի դեպքում թողարկվող արտադրանքը կմնա մրցունակ և շուկայում բավարար իրացում կունենա: Այս օժանդակությունը մեղմացնում է նաև այդ ճյուղերում ճգնաժամի բացասական սոցիալական հետևանքները՝ դրանցում ընդգրկված աշխատողների համար, որոնք վերաորակավորվում են նոր մասնագիտությունների գծով, ինչպես նաև ստանում են միանվագ նպաստներ՝ ժամկետից շուտ թոշակի անցնելու դեպքում: Նմանատիպ «կոմունիտար» (ինտեգրացիոն միավորման շրջանակում) ծրագրերի տիպային օրինակ է հանդիսանում նաև, այսպես կոչված, «Դավինյոնի պլանը»՝ ԵՄ անդամ-պետությունների սև մետալուրգիայի ճյուղի համար³:

Նորագույն՝ ապագային ուղղված տնտեսական ճյուղերը, որպես կանոն, ստանում են պետության աջակցություն ժամանակավոր հիմունքներով, մինչև նոր արտադրանքի մասսայական արտադրության ներդրումը և բավարար շահութաբերության ապահովումը: Այդպիսի օգնություն, համատարած կերպով ստացավ միկրոէլեկտրոնիկայի ճյուղը, իսկ Արևմտյան Եվրոպայում նաև՝ քաղաքացիական ավիաշինությունը (օրինակ, Եվրոպական արտադրության «A-310» ատերբուսների արտադրությունը): Նման օգնությունը կարող է լինել ինչպես անշահախնդիր, այնպես էլ արտոնյալ ու վերադարձելի:

ԵՄ տարածաշրջանային հիմնադրամի միջոցներով իրականացվում է թույլ զարգացած տարածաշրջանների տնտեսական աջակցության «կոմունիտար» ծրագրերը: ԵՄ ամբողջ տարածքն՝ ըստ տնտեսական զարգացվածության աստիճանի՝ բաժանված է հինգ առանձին կատեգորիաների դասվող տարածաշրջանների: Որքան ցածր է տվյալ տարածաշրջանի տնտեսական զարգացվածությունը և համապատասխանաբար՝ նրա կատեգորիան, այդքան ավելի մեծ աջակցություն է այն ստանում ԵՄ-ից: ԵՄ «կոմունիտար» տարածաշրջանային ծրագրերը յուրաքանչյուր երկրում լրացվում են նաև ազգային մնանատիպ ծրագրերով:

Ամփոփելով, նշենք, որ ինչպես հակացիլիկ, այնպես էլ երկարաժամկետ նպատակային կարգավորումները կարևոր տեղ են զբաղեցնում տնտեսության պետական կարգավորման համակարգում և դրանց օպտիմալ հավասարակշռության դեպքում՝ հնարավոր է ապահովել կայուն տնտեսական աճ, իսկ ճգնաժամային իրավիճակներում խուսափել խորը տնտեսական անկումներից:

¹ http://ec.europa.eu/environment/integration/recovery_plan.htm

² <http://ec.europa.eu/agriculture/>

³ www.larouchepub.com/eiw/public/1979/eirv06n13-19790403/...

АНТИ-ЦИКЛИЧЕСКОЕ И ДОЛГОСРОЧНОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

Любая страна, на протяжении всего исторического развития при осуществлении некоторых экономических функций пользуется соответствующими рычагами. В зависимости от воздействия на общественное воспроизводство, выделяются две основные формы экономического регулирования: антициклическая или краткосрочная и долгосрочная или целевая. При условии их оптимального балансирования возможно обеспечение устойчивого экономического роста и избежание глубоких экономических спадов в кризисных ситуациях.

Karen Sargsyan
Armen Sargsyan

ANTI-CYCLIC AND LONG-TERM ECONOMIC REGULATIONS WITHIN THE CONTEXT
OF STATE ECONOMIC POLICY

Abstract

Any country, throughout the course of the historical development, has implemented some of the economic functions by means of its appropriate tools. Depending on the nature of impact on the common industry, there are two main forms of economic regulation: anti-cyclic or short-term regulation and target or long-term regulation. In the case of the optimal balance between them, it is possible to provide a sustainable economic growth and to avoid deep economic declines during crisis situations.

ԿԱՐԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տ.գ.թ.

ԵՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՍԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ
ՖԻՆԱՆՍԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴԳՆԱԺԱՍԻ ՀԱՍԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Վերջին համաշխարհային ֆինասատնտեսական ճգնաժամը ԵՄ համար ունեցավ երկու կարևոր առանձնահատկություններ: Առաջինը կապված էր աշխատանքի միջազգային բաժանման մեջ ԵՄ դերի փոփոխման և նրա մրցակցային դիրքի թուլացման վտանգի հետ: Երկրորդ առանձնահատկությունը կապված էր ԵՄ-ի դեպի արևելք տարածման ու ընդլայնման հետ: Ծավալված ինտեգրացիոն գործընթացների հետևանքով՝ անցումային բնույթի տնտեսությունները ևս համարվում էին ԵՄ տնտեսական ընդհանուր տարածության բաղկացուցիչ մաս և իրենց ազդեցությունն էին թողնում ԵՄ ողջ տնտեսության մեջ ընթացող գործընթացների վրա: Բնակավանաբար, այդպիսի տնտեսությունները ճգնաժամի ազդեցություններին բոլորովին այլ կերպ կարձագանքեին, քան հարևան զարգացած շուկայական տնտեսությունները: Այլ կերպ ասած, ճգնաժամը ԵՄ-ում առաջ բերեց, այսպես կոչված, «ասիմետրիկ շոկ»:

ԵՄ հակաճգնաժամային միջոցառումների բնույթին անդարադառնալուց առաջ՝ նախ և առաջ պետք է հասկանալ, թե ինչպիսին է նրա ընդհանուր տնտեսական քաղաքականությունը: Փաստացի, այն իրենից ներկայացնում է կարգավորման տարրեր ուղղությունների մի համախումբ, որոնք